

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1

О. В. В'язовченко

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної служби України

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УХИЛЕНЬ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Стаття присвячена дослідженню специфіки отримання міжнародної правової допомоги під час розслідування ухилень від сплати податків транснаціонального характеру. Розкрито сутність міжнародної правової допомоги. Визначено підстави отримання міжнародної правової допомоги. Встановлено порядок та особливості отримання міжнародної правової допомоги.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, міжнародна правова допомога, запит про міжнародну правову допомогу, ухилення від сплати податків, транснаціональний характер, розслідування.

Постановка проблеми. Однією з умов ефективного міжнародного співробітництва під час розслідування ухилень від сплати податків транснаціонального характеру є своєчасна надана з дотриманням встановлених правил і процедур правова допомога. Тенденції сучасної податкової злочинності визначають необхідність розробки ефективних механізмів і процедур отримання міжнародної правової допомоги під час розслідування транснаціональних податкових злочинів, оскільки принципово важливе значення для розслідування таких кримінальних правопорушень у контексті міжнародної правової допомоги має оперативність та ефективність дій компетентних органів договірних сторін із повагою до їхнього суверенітету і територіальної цілісності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці міжнародного співробітництва держав у протидії злочинності приділяли увагу такі науковці, як Ю.П. Аленін, А.Б. Антонюк, О.І. Виноградова, Т.С. Гавриш, І.В. Лешукова, В.В. Лисенко, О.М. Лящук, А.Г. Маланюк, Ю.В. Оніщик, П.В. Цимбал, Ю.М. Черноус та ін. Однак у вітчизняній науковій літературі питан-

ня специфіки отримання міжнародної правової допомоги під час розслідування ухилень від сплати податків транснаціонального характеру ще не набули ґрунтовного та комплексного характеру.

Метою статті є з'ясування особливостей отримання міжнародної правової допомоги під час розслідування ухилень від сплати податків транснаціонального характеру.

Виклад основного матеріалу. Поняття «міжнародна правова допомога в кримінальних справах» у сучасному міжнародному праві є предметом правового регулювання низки двосторонніх і багатосторонніх договорів. Водночас слід зазначити, що договори не містять дефініції цього поняття, а лише визначають обсяг такої допомоги [1, с. 250].

У наукових джерелах під міжнародною правовою допомогою в кримінальних справах розуміється передбачена міжнародними договорами або заснована на умовах взаємності діяльність компетентних органів запитованої держави з провадження на її території процесуальних дій у зв'язку з виконанням слідчих чи судових доручень компетентних органів за-

питуючої держави із метою надання сприяння в розслідуванні і розгляді кримінальної справи шляхом збирання і надання доказів, виконання процесуальних рішень, забезпечення відшкодування збитку, заподіяного злочиним, а також прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства, здійснювана незалежно від територіальних меж, особливостей національного законодавства і правозастосовчої практики держав, що співробітничать [2, с. 21].

Відповідно до ч. 1 ст. 541 КПК України (далі – КПК України) міжнародна правова допомога – це проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою [3]. Аналізуючи законодавче визначення міжнародної правової допомоги, варто відмітити, що в ньому нічого не зазначено про взаємодію з міжнародними організаціями, роль яких у сучасних умовах при наданні міжнародної правової допомоги в кримінальних провадженнях є вагомою. На наш погляд, розкриваючи сутність міжнародної правової допомоги, крім компетентних органів, акцентувати увагу необхідно також і на міжнародних організаціях.

Основним приводом до взаємодії з компетентними іноземними органами під час розслідування ухилень від сплати податків транснаціонального характеру є запит про міжнародну правову допомогу, тобто прохання суду, прокурора або слідчого за погодженням із прокурором до компетентного органу іноземної держави про проведення процесуальних дій, що виконуються відповідно до норм міжнародного та кримінального процесуального законодавства. Зауважимо, що в міжнародних договорах містяться різні назви запиту про міжнародну правову допомогу, зокрема слідче доручення, судове доручення, клопотання, прохання. Втім, на нашу думку, використання в міжнародних договорах України різних назв запиту про міжнародну правову допомогу не має принципового значення, оскільки вони мають одне смислове навантаження.

Відповідно до ч. 1 ст. 552 КПК України запит може бути складений у формі доручення. Зміст і форма запиту про міжнародну правову допомогу мають відповідати загальним вимогам, встановленим у ст. 552 КПК України, а також

міжнародного договору України, що застосовується в конкретному випадку.

Згідно з ч. 2 ст. 552 КПК України запит про міжнародну правову допомогу повинен містити таку інформацію: назву органу, який звертається за допомогою, та компетентного органу запитуваної сторони; посилання на відповідний міжнародний договір або на дотримання засад взаємності; найменування кримінального провадження, щодо якого запитується міжнародна правова допомога; стислий опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правову кваліфікацію; відомості про повідомлену підозру, обвинувачення з викладенням повного тексту відповідних статей Кримінального кодексу України; відомості про відповідну особу, зокрема її ім'я та прізвище, процесуальний статус, місце проживання або перебування, громадянство, інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту, а також зв'язок цієї особи з предметом кримінального провадження; чіткий перелік запитуваних процесуальних дій та обґрунтування їхнього зв'язку з предметом кримінального провадження; відомості про осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання процесуальних дій, і обґрунтування цієї необхідності; інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту або передбачені міжнародним договором чи вимогою компетентного органу запитуваної сторони [3]. У залежності від процесуальної дії до запиту додаються документи та інформація, визначена в ч. ч. 3, 4 ст. 552 КПК України.

Варто звернути увагу на те, що основними носіями інформації про вчинення ухилень від сплати податків транснаціонального характеру є документи, які містять результати фінансово-господарської діяльності і обчислення податків. Дослідження матеріальних слідів злочинів дозволяє визначити наявність самого факту вчинення податкового злочину, виявити його спосіб і механізм злочинних дій, час, місце, коло причетних осіб та ряд інших обставин скоєного злочину. Специфіка виявлення матеріальних слідів ухилень від сплати податків полягає в тому, що в цій діяльності і з даному виду злочинів важливий не тільки і не стільки арифметичний або нормативний аналіз документів, наявність або відсутність на ньому або в ньому матеріального або технічного підроблення, а визначення економічного змісту операцій, відомості про які містяться в документах [4, с. 256].

Тому за потреби отримати при виконанні процесуальних дій за кордоном оригінали документів, які містять результати фінансово-господарської діяльності і обчислення податків, слід зазначити про це прямо в запиті про міжнародну правову допомогу. На таку обставину необхідно звернути особливу увагу, оскільки зазвичай запитувана сторона надає копії документів. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 3 Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах 1959 року запитувана сторона може передавати засвідчені копії або засвідчені фотокопії запитуваних матеріалів судової справи або документів, якщо запитуюча сторона чітко не просить передати оригінали. У цьому випадку запитувана сторона докладає всіх зусиль для виконання прохання [5].

Доцільно звернути увагу на те, що під час ратифікації багатосторонніх міжнародних договорів Договірні сторони можуть зробити певні заяви та застереження щодо змісту і форми запиту, а також порядку надання допомоги. Зокрема, деякі держави визначають специфічні умови, за яких можуть бути проведені запитовані процесуальні дії: строки виконання та мову запиту; компетентні органи, яким необхідно адресувати запит; підстави для відмови в наданні міжнародної правової допомоги тощо. У зв'язку із цим під час підготовки запиту про міжнародну правову допомогу необхідно також враховувати заяви та застереження запитованої держави до міжнародного договору, відповідно до якого запитується допомога.

Відповідно до ст. 548 КПК України запит складається органом, який здійснює кримінальне провадження, або уповноваженим ним органом згідно з вимогами цього Кодексу та відповідного міжнародного договору України, а за його відсутності – згідно із цим Кодексом. Запит і долучені до нього документи складаються в письмовій формі, засвідчуються підписом уповноваженої особи та печаткою відповідного органу. Запит і долучені до нього документи супроводжуються засвідченим у встановленому порядку перекладом мовою, визначеною відповідним міжнародним договором України, а за відсутності такого договору – офіційною мовою запитованої сторони або іншого прийнятною для цієї сторони мовою [3]. Переклад запиту та супровідних матеріалів до нього мовою запитованої держави забезпечує орган, який звертається із запитом про надання правової допомоги. Переклади запиту та документів до нього

мають бути завірені підписом перекладача та скріплені печаткою організації, яка здійснила переклад. За необхідності до матеріалів приєднується (додається) копія дозволу на здійснення перекладацької діяльності. Оригінали звернення з долученими документами та перекладом офіційною мовою держави, до якої вони направляються, або іншою мовою повинні бути засвідчені печаткою органу, який здійснює кримінальне провадження [6, с. 494].

Згідно зі ст. 551 КПК України суд, прокурор або слідчий за погодженням із прокурором надсилає до уповноваженого (центрального) органу України запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні, яке він здійснює. Уповноважений (центральный) орган України розглядає запит на предмет обґрунтованості і відповідності вимогам законів та міжнародних договорів України. У разі прийняття рішення про направлення запиту уповноважений (центральный) орган України протягом десяти днів надсилає запит уповноваженому (центральному) органу запитованої сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом. У разі відмови в направленні запиту всі матеріали протягом десяти днів повертаються відповідному органу України з викладом недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту [3].

У ст. 544 КПК України передбачено наявність повноважень для звернення із запитом про отримання міжнародної правової допомоги без договору в уповноваженого (центрального) органу України. Так, у ч. 1 цієї статті зазначено, що за відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога може бути надана на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності. Здійснення міжнародної правової допомоги на засадах взаємності означає: надання гарантій запитованій стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги під час направлення запиту уповноваженим (центральним) органом України (ч. 2 ст. 544 КПК України); розгляд запиту іноземної держави відбувається лише за наявності письмової гарантії запитуючої сторони прийняти і розглянути в майбутньому запит України (ч. 3 ст. 544 КПК України). За відсутності міжнародного договору з відповідною державою уповноважений (центральный) орган України надсилає запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних

справ України для подальшого передання його компетентному органу запитуваної сторони дипломатичним шляхом.

Однією з підстав отримання міжнародної правової допомоги під час розслідування ухиленнь від сплати податків транснаціонального характеру є інформація про обставини вчинення певного суспільно небезпечного діяння, яке кваліфікується за законодавством запитуваної держави як злочинне. Так, у законодавстві Люксембургу кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків до теперішнього часу зовсім не передбачена, а у Швейцарії податкове шахрайство віднесено до предмета регулювання адміністративного права. Згідно з п. 4 ст. 4 Закону Ізраїлю «Про міждержавну правову допомогу» компетентний орган Ізраїлю може відмовити у виконанні запиту про правову допомогу стосовно податкового злочину [7, с. 349]. У разі відсутності в законодавстві запитуваної держави податкового злочину в отриманні міжнародної правової допомоги під час розслідування ухиленнь від сплати податків транснаціонального характеру буде відмовлено.

Поряд із цим слід зазначити, що в більшості країн умисне невиконання податкових зобов'язань, що виражається в ухиленні від сплати податків, однозначно розцінюється як суспільно небезпечне кримінально каране діяння. Особливістю кримінально-правових норм про умисне ухилення від сплати податків є те, що вони можуть бути не тільки в Кримінальному кодексі, але і в нормативних актах податкового законодавства. Наприклад, в Іспанії (ст. 305 Кримінального кодексу Іспанії), Білорусі (ст. 243 Кримінального кодексу Білорусі), Вірменії (ст. 205 Кримінального кодексу Вірменії), Грузії (ст. 218 Кримінального кодексу Грузії) кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків зафіксована в кримінальних законах. Натомість у таких країнах, як Німеччина (§ 370 Положення про податки 1977 року) та Франція (ст. 1741 Загального кодексу про податки 1950 року), кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків передбачена в податкових законах.

Варто відмітити, що в початковій редакції одного з основних міжнародних документів – Європейській конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах від 20 квітня 1959 року – міжнародна правова допомога щодо податкового злочинів не надавалася, і лише з прийняттям Додаткового Протоколу до Європейської

конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах 1978 року держави-учасники домовилися про надання правової допомоги в справах про ухилення від сплати податків [8].

До обставин, за яких може бути відмовлено у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу під час розслідування ухиленнь від сплати податків транснаціонального характеру запитуваною стороною слід також віднести такі: відсутність міжнародного договору про взаємну допомогу в кримінальних справах; виконання запиту суперечитиме конституційним засадам чи може завдати шкоди суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим інтересам; запит стосується кримінального правопорушення, за яке стосовно тієї самої особи судом прийнято рішення, яке набрало законної сили; недотримання взаємності під час здійснення міжнародної правової допомоги; є підстави вважати, що запит спрямований на переслідування, засудження або покарання особи за ознаками її раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; запит стосується кримінального правопорушення, яке є предметом досудового розслідування або судового розгляду в запитуваній державі.

Висновки і пропозиції. Міжнародна правова допомога під час розслідування транснаціональних податкових злочинів виражається в діяльності компетентних органів запитуваної сторони. Діяльність же запитуючої сторони полягає лише в надсиланні відповідного запиту, але надання міжнародної правової допомоги під час розслідування ухиленнь від сплати податків транснаціонального характеру починається вже після отримання такого запиту. До підстав процесуальної взаємодії під час розслідування транснаціональних податкових злочинів, насамперед, слід віднести: наявність розпочатого кримінального провадження в запитуючої сторони; інформація про обставини вчинення певного суспільно небезпечного діяння, яке кваліфікується за законодавством запитуваної держави як злочинне; наявність міжнародного договору; дотримання (гарантування) принципу взаємності у виконанні міжнародно-правових зобов'язань. Дотримання підстав та порядку отримання міжнародної правової допомоги під час розслідування ухиленнь від сплати податків транснаціонального характеру може дати бажану

ний ефект і не дозволити злочинним капіталам вільно функціонувати та приносити користь.

Список використаної літератури:

1. Оніщик Ю.В. Міжнародне співробітництво у боротьбі з фінансовими правопорушеннями: навчальний посібник. К: Алерта, 2016. 422 с.
2. Гавриш Т.С. Теорія та практика міжнародної правової допомоги в кримінальних справах (проблеми сучасного співробітництва України): Монографія. Х.: Право, 2006. 192 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. Голос України. 2012. № 90-91(5340-5341). С. 9–49.
4. Оніщик Ю.В. Матеріальні сліди під час розслідування ухилень від сплати податків. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. 2014. Серія «Право». Випуск 26. С. 253–256.
5. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_036.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар. Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.: Право, 2012. 664 с.
7. Кучеров И.И. Международное налоговое право (Академический курс): Учебник. М.: ЗАО «ЮрИнфоР», 2007. 452 с.
8. Додатковий Протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 17 березня 1978 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_037.

Вязовченко А. В. Основания и порядок получения международной правовой помощи при расследовании уклонений от уплаты налогов транснационального характера

Статья посвящена исследованию специфики получения международной правовой помощи при расследовании уклонения от уплаты налогов транснационального характера. Раскрыта сущность международной правовой помощи. Определены основания получения международной правовой помощи. Установлен порядок и особенности получения международной правовой помощи.

Ключевые слова: международное сотрудничество, международная правовая помощь, запрос о международной правовой помощи, уклонение от уплаты налогов, транснациональный характер, расследования.

Viazovchenko O. V. The grounds and procedure for obtaining international legal assistance in the investigation of tax evasion of a transnational nature

The article is devoted to the study of the specificity of obtaining international legal aid in the investigation of tax evasion of a transnational nature. The essence of international legal aid is revealed. The grounds for obtaining international legal aid are determined. The order and features of obtaining international legal aid are established.

Key words: international cooperation, international legal aid, request for international legal assistance, tax evasion, transnational nature, investigation.